

А.І. Сікалюк,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 37.032 (045)

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Анотація

У статті розкрито зміст компонентів педагогічного процесу. Окреслено критерії, їх показники та рівні прояву сформованості соціально-етичних цінностей у майбутніх управлінців економічної сфери. Розглянуто принцип відбору студентів до експериментальної та контрольної груп.

Ключові слова: соціально-етичні цінності, менеджер-економіст, компоненти педагогічного процесу, критерії та рівні сформованості соціально-етичних цінностей, експериментальна та контрольна групи.

Аннотация

В статье раскрыто содержание компонентов педагогического процесса. Определены критерии, их показатели и уровни проявления сформированности социально-этических ценностей у будущих управленцев экономической сферы. Рассмотрен принцип отбора студентов в экспериментальную и контрольную группы.

Ключевые слова: социально-этические ценности, менеджер-экономист, компоненты педагогического процесса, критерии и уровни сформированности социально-этических ценностей, экспериментальная и контрольные группы.

Annotation

Content of the components of pedagogical process has been revealed in the article. Criteria, their indicators and levels of manifestation of formation socio-ethical values of future managers of the economic sphere have been defined. The principle of selection of students in the experimental and control groups has been considered.

Keywords: socio-ethical values, manager-economist, components of pedagogical process, criteria and levels of formation socio-ethical values, experimental and control groups.

Ведення державних нормативних документів, створення освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціаліста-менеджера, окреслення вимог до їх якісної підготовки посилюють потребу суспільства у спеціалістах, які спроможні здійснювати професійну діяльність згідно з нормами і вимогами

професійної етики, яка досить широко відображає соціально-етичні цінності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що ідеї педагогічної науки про вирішення проблеми формування особистості розкриваються у працях Л.Ази, В.Дзюби, А.Капської, В.Лісовського. Дисертаційні дослідження К.Байші, Н.Борбич, О.Васюк, О.Михайлова та ін. присвячені питанню формування соціальних і етичних цінностей у процесі професійної підготовки особистості.

Мета статті — окреслити критерії, їх показники та рівні прояву сформованості соціально-етичних цінностей у майбутніх управлінців економічного профілю; розкрити зміст компонентів педагогічного процесу.

З метою з'ясування питання, наскільки студенти — майбутні менеджери — усвідомлюють і володіють суттю соціально-етичних цінностей, а також потреба організації експериментальної роботи по формуванню соціально-етичних цінностей визначено відповідні етапи дослідницької роботи.

Перший етап — з'ясування студентами-експертами наявності навчальних курсів, які сприяють формуванню соціально-етичних цінностей.

Другий етап — визначення студентами умінь і навичок, які сприяють якісній професійній діяльності менеджера.

Третій етап — з'ясування рівня сформованості соціально-етичних цінностей, які проявляються у діяльності менеджера.

Четвертий етап — реалізація соціально-етичної орієнтації студентів у навчально-виховному процесі.

П'ятий етап — виявлення педагогічних умов та ефективних методик, що сприяють формуванню соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів.

Значення такого шляху проектування навчально-виховного процесу полягає в тому, що він є невід'ємною частиною професійної освіти майбутніх спеціалістів.

Дослідження ефективності застосування організаційних форм і експериментальних методик формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів потребувало поетапного розв'язування конкретних завдань. Зокрема, на підготовчому етапі в експериментальну роботу було включено 458 студентів 2 — 4 курсів зі спеціальності «Менеджмент» трьох вищих навчальних закладів (Чернігівський національний технологічний університет, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова та Глухівський національний університет імені О.Довженка). Ми вивчали судження студентів стосовно того, які навчальні дисципліни вміщують інформацію про знання, уміння й навички соціально-етичного змісту і які, на їх думку, є необхідними для ефективної професійної діяльності.

Отже, така навчальна дисципліна як історія отримала 442 позитивні відповіді (96,5 %), правові дисципліни опинилися на другому місці — 396 позитивних відповідей (86,5 %), соціологія зайняла третю позицію — 301 позитивна відповідь (65,7 %), психологія і педагогіка, соціальна політика та інформаційні технології отримали відповідно 390 (85,2 %), 235 (51,3 %) та

163 (35,6 %) позитивні відповіді.

Окрім того, виявлено, що в основі педагогічного процесу формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів лежить сукупність принципів, які, у свою чергу, диктують форми і зміст виховної роботи, її цілі і методики організації, при цьому їх реалізація дозволяє забезпечити ефективність вирішення окреслених завдань щодо соціального виховання особистості [1, с. 43-44]. Це стосується таких принципів: цілісності, гуманізму, міждисциплінарності, зв'язку теорії з практикою, особистісної активності та рефлексивності.

Такі компоненти педагогічного процесу як цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний (оцінно-результативний) дозволяють нам стверджувати, що педагогічний процес формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів можна розглядати як упорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів (цільового, змістового, операційно-діяльнісного та оцінно-результативного). “Даний факт дозволяє забезпечувати формування соціально-етичних цінностей майбутніх спеціалістів в умовах навчально-пізнавальної, змістово-проектувальної та професійно-практичної діяльності” [6, с. 54].

Цільовий компонент “передбачає цілі і завдання, які необхідно вирішувати у процесі формування соціально-етичних цінностей; змістовий компонент відображає зміст конкретного виду підготовки; операційно-діяльнісний — основні форми, методи і засоби її здійснення; оцінно-результативний — критерії, показники, рівні та індикатори бажаних якостей, набутих у результаті цієї підготовки” [6, с. 55].

Безперечно, ціль визначає зміст, форми, методи, засоби і критерії оцінювання результатів. Кінцева мета — сформувати значущі соціально-етичні цінності, які є водночас складовими професійної діяльності майбутнього менеджера. При цьому необхідно вирішувати низку завдань:

- розкрити зміст і значення соціально-етичних цінностей у професії менеджера;
- довести студентам необхідність оволодіння соціально-етичними цінностями;
- створити педагогічні умови для розвитку соціально-етичних цінностей;
- сформувати вміння здійснювати управлінську діяльність на засадах соціально-етичних норм;
- сприяти розвитку об'єктивного ставлення студентів до власної діяльності й об'єктивної оцінки інших.

Змістовий компонент процесу формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів відображає сукупність і повноту знань про етичні норми, правила, пов'язані з означеною професійною діяльністю, хоча означений компонент є «надпредметною» складовою і простежується у змісті зазначених навчальних дисциплін та пронизує наскрізною лінією майже усі навчальні предмети, знаходячи соціально значуще втілення в конкретних

матеріалах [7].

Операційно-діяльнісний компонент у процесі формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів включає організаційно-практичний аспект діяльності, необхідні методи, спрямовані на використання набутих знань при вирішенні професійних завдань. Це спонукає до використання таких методів, які стимулюють навчання завдяки включенню студентів безпосередньо у практичні види діяльності: вивчення досвіду, проектування, співробітництво, розв'язування проблем соціальної взаємодії тощо. При цьому практика засвідчує, що у такому процесі органічно домінують такі методи, як: особистісно орієнтовний, проблемний, метод контекстного навчання, дискусійні методи, метод проектів, кейс-метод, ігрові методи (організаційно-навчальні, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові), метод ситуації.

Означені методи спонукають студентів до реальної практичної діяльності, змушують їх самостійно приймати рішення і шукати шляхи їх вирішення, що надає навчально-виховній діяльності особистісного спрямування.

Оцінно-результативний компонент процесу формування соціально-етичних цінностей майбутніх спеціалістів відображає суть дієвості прояву соціально-етичних цінностей, а також результати за визначеними критеріями і показниками та рівні сформованості соціально-етичних цінностей.

Отже, зміст і структура соціально-етичних цінностей є синтезом взаємопов'язаних структурних елементів: *теоретичного* (знання суті соціально-етичних основ професійної діяльності менеджера) і *практичного* (достатня сформованість умінь і навичок вирішувати управлінські проблеми на засадах соціально-етичних норм і правил) та *оцінно-регулятивного* (відображає прояв соціально-етичних цінностей-якостей як уміння оцінювати якості інших, характер діяльності, розробляти стратегію дії та відповідати за прийнятті рішення).

На основі вищезазначеного, ми окреслили такі критерії сформованості соціально-етичних цінностей: *повнота* засвоєння знань і складових соціально-етичних цінностей (інтелектуальний), *усвідомленість* змісту й особливостей соціально-етичних цінностей у професійній діяльності менеджера економічної сфери (практичний), *дієвість* застосування складових соціально-етичних цінностей в сукупності чи окремо в різних ситуаціях (поведінковий).

Так, критерій «повнота засвоєння знань і складових соціально-етичних цінностей» (інтелектуальний) характеризується:

- здатністю назвати всі 5 складових понять;
- готовністю розкрити суть кожної із названих складових;
- наявністю знань, що відображають суть ознаки із визначених цінностей;
- умінням виявити зв'язок між поняттям «соціально-етичні цінності», яке засвоюється, з явищами, процесами і діями, з якими воно пересікається.

Критерій *«усвідомленість суті й особливостей соціально-етичних цінностей у професійній діяльності» (практичний)* характеризується такими показниками, як:

а) уміння виявляти зв'язок між поняттям «соціально-етичні цінності», які засвоюються, і явищами та процесами, в яких вони можуть реалізовуватися у практичній діяльності;

б) проявом уміння реалізовувати зміст соціально-етичних цінностей та виявляти між ними спільне і відмінне в різних ситуаціях;

в) уміння узагальнювати в діях людини усвідомлені прояви соціально-етичних цінностей у практичній діяльності й у взаємовідносинах.

Критерій *«дієвість» (поведінковий)* відображає реалізацію складових соціально-етичних цінностей в сукупності чи окремо в різних ситуаціях і характеризується такими показниками:

- уміння вибирати поведінку на основі дотримання вимог соціально-етичних цінностей у відповідних умовах;

- уміння адекватно співвідносити соціально-етичні цінності і поведінку з життєвими і професійними ситуаціями;

- стійкий прояв соціально-етичних цінностей у різних ситуаціях з успішним використанням різних соціальних ролей.

Названі показники до визначених критеріїв дозволяють виявити *рівні сформованості соціально-етичних цінностей: високий, достатній, середній, низький*.

Запропоновані рівні характеризуються різною мірою сформованості знань і прояву соціально-етичних цінностей у різних ситуаціях. Для студентів, яких можна віднести до *високого рівня*, притаманний прояв таких показників, як: розуміння суті (знання) кожного із названих складових соціально-етичних цінностей, усвідомлення взаємозв'язку соціально-етичних цінностей і співставлення їх з реальними явищами і діями, уміння здійснювати практичну діяльність на засадах соціально-етичних цінностей і використовувати їх як інструмент прояву професійного рівня та співвідносити цілі і цінності, проявляти знання норм і стилю етичної поведінки в різних ситуаціях.

До *достатнього рівня* сформованості соціально-етичних цінностей відносяться студенти, спроможні розкрити їх загальну суть, уміти виявляти взаємозв'язок між поняттями і конкретною етичною поведінкою та співвідносити професійну діяльність із соціально-етичними цінностями, в основному застосовувати інструменти взаємодії з різними партнерами, дотримуватись етичної поведінки у різних соціальних ситуаціях, хоча не завжди володіють стилем етичної поведінки.

Середній рівень сформованості соціально-етичних цінностей простежується у студентів, які можуть назвати окремі їх складові, проявляти знання про окремі ознаки цих цінностей, але без мотивації та виявлення зв'язку між професійною діяльністю та конкретними соціально-етичними цінностями; у роботі з такими студентами потребується координація і

корекція дій з боку педагога.

Низький рівень характеризує студентів з досить низькими (або й відсутніми) показниками за трьома критеріями: недостатніми знаннями основних норм і правил етичної поведінки, відсутністю самостійності при узагальненні, аналізі змісту соціально-етичних цінностей та прояві переконаності у професійній діяльності.

З метою визначення у студентів рівня сформованості соціально-етичних цінностей ми використали комплекс діагностичних методик, орієнтованих на кожний із критеріїв, серед них: анкетування на визначення загальнолюдських цінностей, тестування (двох рівнів) з використанням завдання і порівняння з еталоном; наявність у студентів знань про цінності (за методикою М.Рокича), моделювання й аналіз ситуацій та модифікована методика виявлення ключових диспозицій сучасного менеджера економіки (за М.Чапеком), тест на виявлення смисложиттєвих орієнтацій (за Д.Леонтєвим); метод «Інтерв'ю з самим собою» (за Л.Поповим). Означені методики співпадають з завданнями нашого дослідження.

Констатувальний експеримент проводився у 2010-2011 роках, до якого було включено 560 студентів: із них 235 осіб потім брали безпосередню участь у формульованому експерименті і їх було віднесено до експериментальної групи (7 академічних груп); 223 особи було віднесено до контрольної групи (8 академічних груп), решту студентів (102 особи) ми не включали у подальшу науково-дослідну роботу.

Принцип відбору до експериментальної та контрольної груп був такий: ми вважали за доцільне відібрати студентів із різних вищих навчальних закладів, де здійснюється підготовка менеджерів управлінської чи економічної сфери і де навчання проводилося за стандартними навчальними планами, а також із тих ВНЗ, де педагоги дали згоду впроваджувати експериментальну програму щодо формування соціально-етичних цінностей.

Міра засвоєння інформації відповідних знань щодо змісту і складових соціально-етичних цінностей виявлялися за допомогою тестування. З цією метою були розроблені спеціальні завдання-тести, на зміст яких орієнтувалися студенти, самостійно співвідносячи позиції, які призначаються для перевірки уміння виконувати дії за допомогою підказки. Тести до другого рівня дозволяють виявити у студентів уміння самостійно відтворювати і застосовувати набуті знання (маються на увазі тести на підстановку на конструювання відповіді, тести-задачі на основі моделі). Виявлення готовності до продуктивної діяльності (третій рівень — усвідомлення) відбувається у процесі вирішення нетипових задач та задач на прийняття рішень у нетиповій ситуації. Стосовно четвертого рівня (застосування), то мова може йти про тести-проблеми, які дозволяють виявити у студентів уміння творчо використовувати набуті знання (зразки тестів і еталонів пропонуються нижче).

Слід звернути увагу на такий факт, що під час тестування вищеназвані критерії (повнота засвоєння знань, усвідомлення суті й особливостей

соціально-етичних цінностей і дієвість реалізації їх складових) конкретизуються за допомогою показника К (коефіцієнт засвоєння), що дозволяє говорити про достовірність того чи іншого рівня. Кз відображає відношення кількості правильно виконаних операцій еталону тесту М до загальної кількості операцій N, які необхідно виконувати за завданням тесту відповідного рівня:

$$K_z = M / N$$

За величину коефіцієнта (Кз) (межа між задовільними і незадовільними знаннями) пропонуємо взяти величину визначену В.Беспалько, — 0,7 [4]. Це дозволило виявити чотири рівні сформованості соціально-етичних цінностей. Причому *високому рівню* відповідає Кз = 0,9, *достатній рівень* дає Кз = 0,8 - 0,9, *середній рівень* — Кз = 0,7 - 0,8 і *низький* простежується при Кз \leq 0,7.

Згідно з вимогами експериментального дослідження відбір студентів був орієнтовно одного рівня загальної підготовки, інтелектуального рівня розвитку і стартових можливостей (об'єктивні умови для роботи).

Отже, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо дійти *висновку*, що враховуючи особливості нашого дослідження, ми визначаємо педагогічний процес формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів як сукупність взаємопов'язаних компонентів (цільового, змістового, операційно-діяльнісного й оцінно-результативного). Означені складові забезпечують формування соціально-етичних цінностей майбутніх спеціалістів в умовах освітньо-виховної, цілеспрямовано змодельованої та професійно-практичної діяльності.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в розробці комплексу педагогічних умов, форм, змісту і методик педагогічного впливу на формування у майбутніх менеджерів соціально-етичних цінностей.

Література

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : методические основы. — М. : Просвещение, 1982. — С. 43 — 44.
2. Бабочкин П.И. Духовно-нравственное становление специалиста в вузе (в зеркале социологии). — М. : Социум, 1999. — 34 с.
3. Байша К.М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Байша Кіра Миколаївна. — К., 2000. — 193 с.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. — М. : Педагогика, 1989. — 192 с.
5. Борбич Н.В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н.В. Борбич. — К., 2013. — 22 с.
6. Гринвальд О.Н. Формирование социально-этической компетентности будущих специалистов в воспитательно-образовательном процессе вуза : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Гринвальд Оксана Николаевна. — Кемерово, 2011. — 201 с.

7. Двинянинова Е.Н. Развитие нравственно-этической сферы личности студентов в процессе профессионального обучения : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.13 / Двинянинова Елена Николаевна. — Казань, 2010. — 219 с.
8. Діуліна В.В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Діуліна Віра В'ячеславівна. — Х., 2003. — 187 с.
9. Капська А.Й. Соціальне виховання студентів у сучасній вищій школі — одна із актуальних проблем. // Зб. наук. праць. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. — С. 68 — 73.
10. Попов Л.М. Психология самодеятельного творчества студентов / Л.М. Попов. — Казань : КГУ, 1990. — 238 с.
11. Чапка М. Психологічні засади підготовки менеджерів : монографія / М. Чапка. — К. : МАУП, 2005. — 188 с.

І.В.Пєша,
Державний інститут сімейної
та молодіжної політики

УДК 316.33; 316.27

НАПРЯМИ І ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ ФАХІВЦЯМИ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА РІВНІ ГРОМАДИ

Анотація

Представлено результати дослідження організації діяльності фахівців з соціальної роботи із сім'ями з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах: напрями та форми соціальної підтримки сімей на рівні громади.

Ключові слова: фахівець з соціальної роботи, сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, соціальна допомога, соціальний супровід.

Аннотация

Представлены результаты исследования организации деятельности специалистов по социальной работе с семьями с детьми, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах: направления и формы социальной поддержки семей на уровне громады.

Ключевые слова: специалист по социальной работе, семья в сложных жизненных обстоятельствах, социальная помощь, социальное сопровождение.

Annotation

The results of the research activities of specialists in social work with families with children who find themselves in difficult situations, trends and forms of social support for families at the community level.

Keywords: expert in social work, a family that was in crisis, social assistance, social support.